

İÇERİK ANALİZİ: ELEŞTİREL DÜŞÜNME (*)

Yusuf SÖYLEMEZ (**)

Öz

Eleştirel düşünme kavramı Sokrates'e kadar uzanan bir geçmişte tartışılmış, değerlendirilmiştir. Araştırmacılar ve konu hakkında düşünenler için farklı anlamlar ifade ettiği için kavram üzerinde fikir ayrılıkları mevcuttur. Eleştirel düşünme hakkında yapılan tanımların çerçevesi geniş, niceliği oldukça çoktur ve kavram hâlâ değişmeye ve gelişmeye devam etmektedir. Sonuç olarak kavramla ilgili bir anlaşmanın olmadığı görülmektedir. Bu çalışmanın amacı, çeşitli eleştirel düşünme tanımlarını, belirlenmiş eğilimleri, stratejileri, boyutları; eleştirel düşünürün sahip olması gereken özellikleri analiz ederek kavramı oluşturan temel unsurları belirlemek kuramsal anlamda bir eleştirel düşünme çerçevesi oluşturmaktır.

Nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yoluyla toplanan verilerin analizinde içerik analizi kullanılmış, tanımlardan yola çıkılarak oluşturulan temalar eleştirel düşünmeyle ilgili diğer bileşenlerin incelemesiyle genişletilerek bir kuramsal çerçeveye ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Eleştirel Düşünme, Eleştirel Düşünür, Düşünme Becerisi, Üst Düzey Düşünme Becerisi, İçerik Analizi.*

Content Analysis: Critical Thinking

Abstract

The term of critical thinking is discussed and interpreted in the past going back to the time of Socrates. There have been differences of opinion on the term because it means different things to researchers and to the ones who think on the subject. The framework of definitions on critical thinking is wide, the quantity of it is quite a lot and the term still keeps on changing and evolving. As a result, it is seen that there is not an agreement on the term. The purpose of this study is to form a critical thinking framework theoretically and to determine the basic factors that constitute the term by analyzing different definitions of critical thinking, appointed inclinations, strategies, aspects; the characteristics that a critical thinker needs to have.

In the analyzing of the data that has been obtained by document review, which is a qualitative research method, content analysis is made use of; a theoretical framework

*) "Ortaokul Öğrencilerine Yönelik Eleştirel Temel Dil Becerileri Ölçeklerinin Geliştirilmesi" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

**) Yrd. Doç. Dr., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi (e-posta: kiokagan@yandex.com)

is come up with by expanding the themes, which are formed based on the definitions, through examining other components of critical thinking.

Keywords: *Critical Thinking, Critical Thinker, Thinking Skill, High Level Thinking Skill, Content Analysis.*

GİRİŞ

Hızla değişen ve küreselleşen 21. yüzyıl dünyasında bireyler, uyarıcıların âdeta bombardımanı altında, duyularına ulaşan verileri anlama, zihinsel süreçlerden ve süzgeçlerden hızlıca geçirip yapılandırma ve verecekleri tepkileri belirleme sürecini daha sık; üstelik daha kontrolsüzce yaşamaktadır. Bilişim ve iletişimin günden güne kolaylaşıp yayıldığı bu yüzyıl, aynı zamanda birtakım zorluk ve tehlikeleri de beraberinde getirmiştir (Spitzer, Eisenberg ve Lowe, 1998). Gerek bilginin çok, niteliğinin belirsiz olması gerek kitle iletişim araçlarının yaygınlığının algı yönetimini kolaylaştıran; propaganda, reklam gibi maksatlı mesajları yaygın kitlelere -özellikle de sünger gibi her bilgiyi emmeye hazır taze dimağlara- her an ulaştırabilen mahiyette olması gerekse sanal ortamda vücut bulan, tarafları yüz yüze iletişimin birtakım önemli ipuçlarından mahrum bırakan ve antisosyal eğilimli bireyleri aynı derecede içine çeken yapay iletişim ortamı, barındırdığı tehlikeler bakımından ön sıralarda sayılabilir (Kurbanoğlu, 2010). Bu ortamda psikolojik, sosyal ve fiziksel açıdan sağlıklı bireylerin yetişmesi için zihinsel becerilerin geliştirilmesi gerekliliği doğmuştur.

Kendine yönelen her bilgi ve mesajı olduğu gibi alan, bunları sorgulamaksızın doğru kabul eden, mesajın kaynağını ve bu kaynağın amacını, mesajın içeriğini ve amacını belirlemek için birtakım yöntemler geliştiremeyen bireylerin her türlü tehdit ve tehlikenin hedefi olacağı aşikârdır. Nitekim artan tüketim eğilimleri, bilişim merkezli dolandırıcılık olayları, sosyal medya merkezli çocuk ve yetişkin tacizleri, suç ve terör örgütlerinin aynı yollarla ideolojik ve örgütsel propagandalarıyla sempatizan durumuna getirdiği ve/veya bünyesine kattığı gençlerin sayısındaki artış vb. örnekler durumun önem ve vahametini ortaya koymaktadır. Bu durumda bireyi her türlü uyarıcıdan soyutlamak mümkün olmayacağına göre eleştirel ve yaratıcı düşünebilen, karşılaştığı yeni problemlere alternatif çözüm önerileri getirebilen (Kaptan ve Korkmaz, 2001), donanımlı bireyler yetiştirmeyi amaçlayan bir eğitim sistemi oluşturmak ve bu süreçte etkili bir öğretim yöntemi belirlemek gerekmektedir (Aytunga, 2004).

McKendree, Small ve Stenning (2002) 2000’li yıllarla beraber, yaşam biçiminin elektronik network ve diğer teknolojik gelişmelere bağlı olması sonucunda bilgi teknolojilerinin önem kazandığını ve bu nedenle modern toplumdaki hızlı ve karmaşık değişikliklere cevap verebilme açısından eleştirel düşünmenin daha önemli bir rol üstlendiğini söylemektedirler.

Bu derece önemli olduğu düşünülen ve ihtiyaç duyulan eleştirel düşünmenin ne olduğu konusunda bir fikir birliği bulunmamaktadır. Yapılacak çalışmalarda bu karmaşanın içerisinde yön bulma çabasıyla zaman harcanmakta ve araştırmacılar eleştirel düşünme-

nin kuramsal anlamda bir çerçevesini oluşturma hususunda oldukça zorlanmaktadır. Yukarıda zikredilen sebeplerden dolayı; çeşitli eleştirel düşünme tanımlarını, belirlenmiş eğilimleri, stratejileri, boyutları ve eleştirel düşünürün sahip olması gereken özellikleri analiz ederek kavramı oluşturan temel unsurları belirlemek ve kuramsal anlamda bir eleştirel düşünme çerçevesi oluşturmak amacıyla bu çalışma gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın problem cümlesi “Eleştirel düşünme nedir?”; alt problem cümleleri ise “Eleştirel düşünmenin temel unsurları nelerdir?”, “Eleştirel düşünmenin kuramsal çerçevesi nedir?” şeklindedir.

YÖNTEM

Desen

Çalışma, nitel araştırma yöntemine göre gerçekleştirilmiştir. Veriler doküman incelemesi yoluyla toplanmış, elde edilen bu veriler içerik analizi yoluyla analiz edilmiştir.

Araştırma veya çalışma grubu

Araştırmanın evrenini eleştirel düşünme ile ilgili yapılan çalışmalar oluştururken örneklem olarak öncelikle eleştirel düşünmeyle ilgili yapılan tanımlar alınmıştır. Bu amaçla eleştirel düşünme kavramının tanımlandığı tez, makale ve kitaplar incelenmiştir. Kavramla ilgili doğru bir analiz yapabilmek ve sonuca ulaşabilmek adına bahsi geçen kaynaklardaki tanımların tek başına yeterli olmadığı görülmüş, eleştirel düşünmeyle ilgili belirlenmiş eğilimler, stratejiler, boyutlar ve eleştirel düşünürün sahip olması gereken özellikler de örnekleme dâhil edilmiştir.

Verilerin toplanması ve analizi

Eleştirel düşünme kavramı ile ilgili veriler doküman incelemesi yöntemiyle toplanmıştır. Araştırmada bu teknik, problemin önemini gösterme, araştırmanın desenini geliştirme ve araştırma bulgularını önceki bilgiyle ilişkilendirme amacından (Balcı, 2005, s. 57) dolayı seçilmiştir. Alanda yapılan çalışmalara ulaşmak amacıyla belirlenen anahtar kavramlar (eleştirel düşünme, critical thinking), Google, Yandex ve Bing arama motorlarında taranarak yayımlanmış kitaplar ve bu kitapların satışını yapan yayınevlerine ulaşılmış, baskısı olan kitaplar satın alınmıştır.

Kavramla ilgili sözlük tanımlarına ulaşabilmek için <http://www.tdk.gov.tr> adresinde; yüksek lisans ve doktora tezlerine ulaşabilmek amacıyla “Ulusal Tez Merkezinde (<http://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>); bilimsel diğer yayınlara ulaşabilmek için de Eric (2012-2016), Asos (1990-2016), Ulakbim- Dergi Park, To-Kat (2002-2016) veri tabanlarında yine aynı anahtar kavramlar taranmıştır.

Verilerin analizinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Öncelikle yapılan tanımlardaki anahtar ifadeler belirlenmiş ardından bu ifadeler temalar altında toplanmıştır. İçerik analizi yapılan tanımlardan elde edilen temalar açıklandıktan sonra elde edilen bu bilgile-

rin, eleştirel düşünmenin özelliklerini belli ölçüde yansıttığı ancak bütün yönlerini ortaya koymada yeterli olmadığı görülmüştür. Bu sebeple literatürde, eleştirel düşünmeyle ilgili belirlenmiş eğilimler, stratejiler, boyutlar incelenmiş; eleştirel düşünürün sahip olması gereken özelliklere bakılmış ve daha geniş bir kuramsal çerçeve çizilmiştir.

BULGULAR

Literatür tarandığında,

Ulusal Tez Merkezi'nde 1999-2015 arası 245 (70 doktora, 175 yüksek lisans) tez çalışması yapıldığı, bunların 218 tanesi (63 doktora, 155 yüksek lisans) eğitim öğretim alanında gerçekleştirildiği;

Assos İndeks'te 27 makale (eleştirel düşünme 22 makale, critical thinking 5 makale) bulunduğu;

ULAKBİM- Dergi Park'ta 141, To-Kat'ta (Toplu Katalog) 499 makale, ULAKBİM genel taramasında ise 743 makalenin yer aldığı;

Eric'te 1667 çalışmanın olduğu, bunların 1393 tanesini dergilerde yayımlanmış makalelerden oluştuğu görülmüştür.

Sözlük Tanımları

Eleştiri sözcüğünün köktü olan “el” kelimesi “verimli ve işlek” olarak kabul edilen köklerden biridir (Eyüboğlu, 1989; Akt. Kıbrıs, 2006). Genellikle –le ekiyle eylemleşir. Ayıklamak, seçmek, incelemek, ulaştırmak, okşamak, gözden geçirmek, tartmak, ölçmek, saklamak, yardım etmek, korumak, kayırmak gibi anlamları içerir. Daha sonra (l) sesinin söyleyişteki zorluğu nedeniyle düşmesi sonucu elemek olan bu sözcüğün ellemek biçimi de yine anlamı daralmış olarak kullanılmaktadır. “Eleştiri” ise ele- fiil gövdesinden –tir ve –i yapım ekleri yardımıyla türetilmiş bir addır (Kıbrıs, 2006). Elemekten amaç, elenen şeyin işe yarar kısımlarının alınıp, işe yaramayan kısımlarının atılmasıdır. Eleştirel yeti, aklın en önemli yetilerinden biridir. Eleştirel yeti olmadan düşünce, muhakeme, mukayese ve hayal gücünü kullanma da söz konusu olmayacaktır (Ünalın, 2006).

Gündelik yaşamda olumsuz yönlerini ortaya koymak, kötülemek anlamlarında tek yönlü ve olumsuz kullanılan eleştiri ya da eleştirme asıl anlam ve gayesinden uzaklaştırılmış olmaktadır. Bu sebeple kökeninden başlayarak kazandığı anlamlara ve yapılan tanımlara göz atmak kavramı doğru anlamak ve yorumlamak adına faydalı olacaktır.

Eleştirel kelimesi değerlendirme, yargılama, ayırt etme anlamlarına gelen Yunanca “kritikos” teriminin karşılığıdır. Latince'ye “criticus” olarak geçmiş ve bu yolla diğer dillere yayılmıştır. “Eleştirme, bir şeyi iyi ya da kötü yanlarıyla değerlendirme.” anlamına gelmektedir. “Yargılama sanatı” anlamıyla farklı dillerde de kullanılmaya başlamıştır (Karadüz, 2010; Doğan, 2014: 31). TDK Güncel Sözlük ise bir insanı, bir eseri, bir konuyu doğru ve yanlış yanlarını bulup göstermek amacıyla inceleme işi, tenkit (<http://www.tdk.gov.tr>, erişim tarihi: 05.03.2016) olarak tanımlamaktadır. Edebî bir terim olarak eleş-

tiri ise bir eserin olumlu ve olumsuz yönlerini ortaya koyarak onun değerini belirleme şeklinde ifade edilmektedir (Edebiyat ve Söz Sanatı Terimleri Sözlüğü, 1948).

Felsefi bir terim olarak ilk defa Sokrates tarafından “bir şeyi iyi ya da kötü yanlarıyla değerlendirme” anlamıyla kullanılmıştır (Doğan, 2014: 32). Başlarda felsefe vasıtasıyla davranışlarımıza rehberlik etmeyi amaçlayan mantıklı düşünme anlamı çıkarılırken tarihsel çizgide daha geniş ve kendine özgü bir anlam kazanmayı başarmıştır (Karadüz, 2010).

Eleştirel düşünme kavramına bakıldığında ise kavramın yaklaşık iki bin yıl önce Sokrates tarafından ortaya konulan doğruyu arama süreci ile ortaya çıktığı görülmektedir (Vandenberg, 2009; Carroll, 2004; Thayer-Bacon, 2000; Fisher, 2001; Akt. Tosun, 2014). Yazılı metin bırakmayan Sokrates’in söylemleri -Plato ve Aristo tarafından aktarılmıştır- bugünkü eleştirel düşünme sisteminin geliştirilmesine katkı sağlamıştır. Platon’un aktardığı diyaloglar incelendiğinde, karşılıklı konuşma süreci içerisinde bilginin doğruluğunun, kaynağının, geçerliğinin tartışıldığı görülmektedir (Thayer-Bacon, 2000; Akt. Yılmaz Özelci, 2012, s. 15).

Eleştirel düşünme kavramı için yapılmış tanımlar

Doküman incelemesi sonucunda analiz edilmek üzere alınan tanımlar alfabetik sıraya göre aşağıda verilmiştir:

Aknoğlu (2001), bilgi edinme sürecinde irdeleyebilmeyi, çok yönlü sorgulayabilmeyi gerektiren, düşünme süreçlerini etkili, tarafsız ve disiplinli bir şekilde uygulayabilmeyi, yeni durum ve ürünleri kriterlere dayalı değerlendirmeyi ve geliştirmeyi içeren zihinsel ve duyuşsal bir süreç,

Alvino (1990), bazı şeylerin güvenilirlik, doğruluk ve değerini tespit etme süreci; sebepler ve alternatifler arama yeteneği (Evren, 2012: 30; Cihaner, 2007: 10).

Amerikan Felsefe Birliği (1990), kişinin kendi kararlarını amaçlı bir biçimde düzenleme süreci (Yıldırım, 2010: 27; Karabacak, 2011: 8)

Argüden (2007), önyargıların, varsayımların, sunulan her türlü bilginin sınıandığı ve değerlendirildiği; farklı yönlerinin ve sonuçlarının tartışıldığı ve sonunda bir karara varmayı hedefleyen bir düşünce biçimi (Evren, 2012, s. 29; Cihaner, 2007, s. 10; Şentürk, 2009, s. 19),

Aslan (2012), okunan, bulunan ya da söylenen bilgiler hakkında mutlak bir sonuca ulaşmaktan ziyade, alternatif okumalar olabileceğini de göz önünde bulundurma,

Askar vd. (2005), bireyin bilgi ile etkileşiminde bilgi edinme, kullanma ve üretmede problem çözme ile birlikte gelişmesi amaçlanan bilişsel ve duyuşsal bir özellik; insanın kendini geliştirme ve öğrenme sürecini birey olarak kontrol etmesini sağlayan bir güç ve bu bakımdan öğrenmede özgürlüğü sağlayan bir amaç,

Atabek (2000, s. 16), insanın, verilen bilgileri olduğu gibi kabul etmeyip neden-sonuç ilişkisi sürecine sokarak işlemesine dayanan, muhakeme ve sorun çözme odaklı, ödülü

kişinin seçenek yaratması ve sorun çözmesi olan bir öğrenme-bilme-davranma modeli (Cihaner, 2007, s. 11),

Ay (2005, s. 22), savları analiz etmeye ve değerlendirmeye odaklanmış, belli bir amaca yönelik, kendini de değerlendiren, bütüncül, tutarlı tavır, bilgi ve becerilerden oluşmuş süreç, yetenek, eğilim ve beceriler bütünü,

Bank, Mccarty & Rasool (1993), sorular sorma, yanıtlar alma ve bu yanıtlar üzerinde daha çok soru sorma (Kaya, 2010, s. 32)

Brad (1994), bilginin “ne” olduğundan ziyade “nasıl” elde edileceğini ve kullanılacağını bilme (Korkmaz, 2009, s. 1; Ergüven, 2011, s. 11),

Brouwer (1996), kavramsallaştırma, uygulama, analiz ve sentez yapabilme ve/veya bilgi kaynakları ile gözlem, deneyim, akıl yürütme veya iletişim gibi kazanım yollarını içeren inanmaya veya yapmaya rehberlik eden bir süreç (Yaşlı Cevher, 2008, 32; Schreglmann, 2011, s. 33; Cihaner, 2007, s. 10).

Cevher (2008), analiz, akıl yürütme, değerlendirme gibi zihinsel süreçlerden oluşan ve bağımsızlık, açıklık, mantık, güvenilirlik taşıyan bir düşünme biçimi,

Chaffee, kendi düşüncemizi ve başkalarının düşüncelerini daha iyi anlayabilmek ve düşüncelerimizi anlayabilme becerilerimizi geliştirmek için gerçekleştirilen aktif ve fonksiyonel bir süreçtir (Kökdemir, 2001; Ay, 2005, s. 12; Deniz, 2009, s. 6; Çığrı Yıldırım, 2005, s. 6).

Chance (1986), olguları analiz etme, düşünce üretme ve onu örgütleme, görüşleri savunma, karşılaştırmalar yapma, çıkarımlarda bulunma, tartışmaları değerlendirme ve problemleri çözme yeteneğidir (Şahinel, 2001, s. 4-5; Kaya, 2010, s. 34; Schreglmann, 2011, s. 30; Evren, 2012, s. 29; Tosun, 2014, s. 21; Çığrı Yıldırım, 2005 s. 6; Karabacak, 2011, s. 8),

Craft (2003) tartışmaları düzgün bir şekilde yapılandırma ve yorumlama yeteneği (Hotaman, 2008, s. 17),

Crawler (1989), bilgiyi edinme biçimi, açıklamalar üretme, görüşleri yargılama ve kavramlar arasındaki ilişkileri yapılandırma (Şahinel, 2002, s. 4-5; Kaloç, 2005, s. 54; Evren, 2012, s. 30),

Cüceloğlu (1993), kendi düşünce süreçlerimizin bilincinde olarak, başkalarının düşünce süreçlerini göz önünde tutarak, öğrendiklerimizi uygulayarak kendimizi ve çevremizde yer alan olayları anlayabilmeyi amaç edinen aktif ve organize bir zihinsel süreç,

Çıkrıkçı (1996), doğuştan getirilmeyen, dolayısıyla sonradan edinilen ve yaşam düzeyiyle doğru orantılı gelişen bir beceri,

Çubukçu (2007), kendi düşüncelerimizi ve başkalarının fikirlerini anlayabilmek ve düşünceleri açıklayabilme becerimizi geliştirmek için etkin, örgütlü ve işlevsel bir bilişsel süreç,

Delphi Raporu (1990), yorumlama, analiz, değerlendirme ve çıkarımla birlikte kararın dayandığı delilsel, kavramsal, metotsal, ölçütsel ya da içeriksel incelemelerin açıkla-

masıyla da sonuçlanan amaçlı, öz düzenleyici bir karar mekanizması (Şentürk, 2009, s. 21; Demir, 2006, s. 29)

Demirel (2007), temelde bilgiyi etkili bir şekilde elde etme, değerlendirme ve kullanma yeteneği ve eğilimi,

Ennis'e (1986), inanılacak veya yapılacak olana karar verirken yoğunlaşılan gerçekçi, yansıtmacı düşünme (Şahinel, 2002, s. 4-5; Kaloç, 2005, s. 53; Doğan, 2014, s. 32; Seferoğlu S., C. Akbıyık, 2006; Yahşi Cevher, 2008, s. 28; Evren, 2012: 29; Gülveren, 2007, s. 19; Yılmaz Özelçi, 2012, s. 16; Şentürk, 2009, s. 19),

Epstein (1999), çok fazla bilginin ve insanları ikna etmeye çalışan çok fazla kişinin olduğu dünyaya karşı bir savunma (Yurtsever, 2011, s. 90),

Evren (2012, s. 32), kişinin ele aldığı bilgiyi direkt kabul etmek yerine, bilgiyi kendi zihinsel sürecinden geçirerek, belli ölçütlere dayandırması ve sonuçta yeni bir yargıya ulaşması,

Fosnat (1996), önyargı ve tutarlılığı değerlendirme, birinci ve ikinci kaynakları, fikirleri ve iddiaları ayırt etme, çıkarım ve nedenleri değerlendirme, tanımlamaların yeterliliğini ve sonuçların uygunluğunu ölçebilme süreci (Üstünlüoğlu, 2006, s.19; Hotaman, 2008, s. 17)

Glasser (1941), eleştirel düşünme bir problem ya da olay üzerinde yaşantılarından yola çıkarak düşünme ve düşünerek karar vermeye eğilimli olma tutumu (Yılmaz Özelçi, 2012, s. 16)

Grant (1988), yüksek düşünme becerisi, zekâ hareketleri, yaratıcı düşünme ve düşünme (Kaloç, 2005, s. 54),

Gündoğdu (2009), herhangi bir konu, olgu ve fikir üzerinde açıklık-seçiklik, tutarlılık, mantıklılık, şüphecilik ve doğru akıl yürütme gibi bazı ölçüt ve yöntemleri esas alarak; doğru olmayan düşünme biçimlerini tanıyan, kanıtlara ve sonuçlara önem veren araştırma temelli daha derin bir düşünme eğilimi, tutumu ve becerisi sergileyen, böylelikle de sadece herhangi bir sonuca değil tutarlı, makul sonuçlara ve yargılara ulaşmayı amaçlayan, hem problem çözme hem de problem görme kapasitesi sayesinde, kendi düşünme sürecini sürekli denetim altında tutarak değişmeye ve kendi kendini düzeltmeye açık olan bir düşünme,

Güneş (2007), kuşku temelli sorgulayıcı bir yaklaşımla konulara bakma, yorum yapma ve karar verme becerisi,

Gürkaynak vd. (2008), bireylerin amaçlı olarak ve kendi kontrolleri altında yaptıkları, alışılmış olanın ve kalıpların tekrarının engellendiği, önyarguların, varsayımların ve sunulan her türlü bilginin sınındığı, değerlendirildiği, yargılandığı ve farklı yönlerinin, açılımlarının, anlamlarının ve sonuçlarının tartışıldığı, fikirlerin çözümlenip değerlendirildiği, akıl yürütme, mantık ve karşılaştırmanın kullanıldığı ve sonucunda belirli fikirlerle, kuramlara veya davranışlara varılan düşünme biçimi,

Güven ve Kürüm (2006), üst düzeyde bilişsel becerileri gerektiren, karmaşık ve kapsamlı bir süreç,

Halpern (1996), istenilir bir ürünün ortaya çıkma ihtimalini artıran zihinsel becerilerin veya stratejilerin kullanılması (Gülveren, 2007, s. 20; Yurtsever, 2011, s. 86; Deniz, 2009, s. 6)

Hayran (2002, s. 16), bir bütünü aydınlatma, gerçeğin ne olduğuna ilişkin bilgi toplayıp, doğruyu bulma çabası ve bu yönüyle çok yönlü bir bakış açısı,

Hotaman (2008), kararlı zihinsel aktivite, eğitilmiş bir bireyin sahip olması gereken bilişsel bir beceri ve bilgi üretimini hareket ettiren motor; bir problemin ortaya koyularak akıl yürütme yoluyla çözümüne yönelik bir yaklaşım,

İpşiroğlu (2002) sorunların özüne inen, çeşitli açılardan irdeleyen, anlamaya çalışan, gerekirse karşı çıkabilen, en gelişmiş ve en ileri düşünme biçimi; saplantısız, nesnel ve derinlemesine düşünme (Schreglmann, 2011, s. 27; Evren, 2012, s. 31; Cihaner, 2007, s. 8),

Johnson (2000: 26), zihinsel ürünü güçlülüğüne ve zayıflığına göre değerlendirme kabiliyeti (Şentürk, 2009, s. 19),

Jonassen'a (2000), değerlendirme, analiz ve ilişki kurma temel becerilerini kapsayan, bilginin anlamlı ve kullanışlı bir şekilde düzenlenmesi süreci (Kaya, 2010, s. 32),

Kale (1993), eylem ve inanma için ölçütler belirleme, düşünsel şüphecilik ve konu ile ilgili tüm bilgileri edinene kadar açıklamalardan şüphe etme,

Kasımoğlu (2013), ailenin verdiği özgüvenle başlayıp yaşamın her evresinde ilerleme gösteren bir düşünme becerisi,

Kaya (1997, s. 36), bir problemin çözümüne uygun bilgileri seçmeyi, önceden belirlenmiş ya da belirlenmemiş olan varsayımları tanımlamayı, hipotezler ile ilgili kavramları seçmeyi ve açıklamayı, tartışmalar yapmayı ve çıkarımların geçerliğini yargılamayı içeren bir beceri,

Kayabaşı (1995), zihinsel süreçlerle kişinin problem çözmede kullandığı stratejiler ve disipline edilmiş belli bir düşünme moduna veya ögesine yönelmiş kusursuz düşünebilme yeteneği,

Kazancı (1989), bireyin karşılaştığı olgu, durum ya da olayları; tutarlılık, doğruluk, geçerlilik ve güvenilirlik açılarından inceleme, yorumlama, yargılama ve değerlendirme (Yıldırım, 2010, s. 25; Schreglmann, 2011, s. 29)

Kökdemir (2003, s. 2-4), okunan, bulunan ya da söylenen bilgiler hakkında mutlak bir sonuca varmak yerine, alternatif açıklamalar olabileceğini de göz önünde bulundurma,

Kurfiss (1988), bir şey hakkında var olan bütün bilgiyi birleştiren ve bir amaca yönelik araştırma (Yurtsever, 2011, s. 88)

Küçüktepe (2003, s. 37), eldeki mevcut bilgileri belli bir amaca yönelik olarak, çeşitli zihinsel süreçlerden geçirerek yeni bir sonuca ya da sonuçlara ulaşma süreci,

Levy (1997), olayları sınamak, değerlendirmek, anlamak, problemleri çözmek ve akıl yürütme, geçerli kanıt temelinde karar verme için etkin ve sistematik bir bilişsel strateji (Şahin, 2009, s. 29)

Lipman (1988), ölçütlere dayalı olarak yargılamaya yardımcı olan yetkin ve güvenilir bir biçimde gerçekleştirilen, kendini doğrulayan ve bağlama duyarlı düşünme (Şahinel, 2001, s. 4-5; Doğan, 2014, s. 32; Evren, 2012, s. 30; Şahin, 2009, s. 28; Çığrı Yıldırım, 2005, s. 8),

Maiorana (1992), anlamayı başarma, farklı bakış açılarını değerlendirme, problem çözme (Gülveren, 2007, s. 20)

Mason (2007), nedenleri açık bir şekilde görme ve değerlendirebilme ya da uygun şekilde açıklayabilme yeteneği, tartışmaları netleştirebilme gibi becerilerin birleşimi; eleştirel tutum ya da eğilim kökenli, açıklayıcı sorular sorabilme eğilimi, eleştirel yönelim ya da kişilikte yer alan tutumların toplamı (Yılmaz Özelçi, 2012, s. 16),

Mayer ve Goodchild (1990), tartışmaları anlamanın ve değerlendirmenin etkin ve sistematik bir süreci (Şahinel, 2002, s. 4-5; Evren, 2012, s. 30; Çığrı Yıldırım, 2005, s. 8),

Mckee (1988), sorgulamanın ve dışa vurmanın dirik bir süreci, bilginin edilgen birikimine karşın etkin bir biçimde bilgiyi irdeleme ve tanımları, eylemleri ve inançları sorgulama ve yapıla gelmiş olan ile henüz yapılabilecek olanı düşünme (Şahinel, 2002, s. 4-5; Kaloç, 2005, s. 54; Evren, 2012, s.30),

Mcpeck (1981), bir aktivitenin şüpheciliğin yansımalarıyla değerlendirmenin eğilimi ve becerisi (Aral, 2005, s. 27),

Moon (2004), düşünmeyle ilgili bir durum olmasına rağmen düşünme süreçlerinin bütünü olmayan ve bilgi ile çalışmanın özel bir yolu olarak sonuçta bilgi üretilen bir süreç (Kaya, 2010, s. 34)

Munzur (1999), anlamayı ciddi olarak istemek, bilgiyi değerlendirmek ve çözümler yapmak,

Norris (1985), öğrencilerin daha önceden bildiklerini uygulamaya koymas ve kendi düşüncelerine değer biçerek ön öğrenmeleri değiştirmesi (Şahinel, 2002, s. 4-5; Kaloç, 2005, s. 53; Yahşi Cevher, 2008, s. 30; Schreglmann, 2011, s. 31),

NPEC (National Postsecondary Education Cooperative) (2001), sınırsız çözümlerin var olabileceği, açık uçlu bir durumda daha geniş bir muhakeme,

Oflas (2009, s. 16), gerektiği yerde, uygun zamanda, gerektiği/yeteri kadar müdahale etme,

Orhan (2010, s. 63), insanların çeşitli yollarla elde ettikleri bilgiyi olduğu gibi kabul etmek yerine inceleyip sorgulayarak belirli ölçütlere göre değerlendirerek bir sonuca varıldığı düşünme çeşidi,

Öncül (2000, s. 424), öneri ve kanıtların dikkatli değerlendirilmesine dayanan ve ilgili tüm etmenleri hesaba katarak nesnel bir yolla sonuçlara varan, mantığın geçerli yöntemlerini kullanan bir düşünme türü,

Özatalay (2007, s. 76), ezberden uzak, analitik düşünebilen bireyin karşılaştığı durumlar karşısında “niçin” sorusu sorarak akıl yürütmesi,

Özden (2005), kendi düşünce süreçlerimizin farkında olarak başkalarının düşünme süreçlerini göz önünde tutarak, öğrendiklerimizi uygulayarak kendimizi ve çevremizde yer alan olayları anlayabilmeyi amaç edinen aktif ve organize zihinsel süreç,

Pascarella ve Terenzini (1991), temel konuları ve tartışmadaki varsayımları tanımlama, konular arası ilişkileri fark etme, verilerden doğru çıkarımlar yapma, var olan ya da elde edilen verilerden sonuç çıkarma, verilerden o sonuçların çıkarılıp çıkarılmayacağına sınıma, kanıtları ya da otoriteyi değerlendirme vb. bireysel becerilerin tümünü ya da bazılarını gerçekleştirebilme (Yurtsever, 2011, s. 86),

Patrick (1986) kamuyla ya da diğer konularla ilgili alternatif duruş sergileme, politik karar alma, araştırma yöntemleri, açıklamalar, iddialar hakkında doğru hüküm vermek için ölçüt kullanma ve bunları formüleleştirme (Özensoy, 2011, s. 14),

Paul (1998), gözlem ve bilgiye dayanarak sonuçlara ulaşma (Hotaman, 2008, s. 17; Ergüven, 2011, s. 11; Yıldırım, 2010, s. 27; Schreglmann, 2011, s. 30),

Petress (2004) varsayımları, kavramları, gizli anlamları, kanıtları değerlendirme ve sonuçları değerlendirmeyi kontrol etme, inceleme (Obay, 2009, s. 33)

Pirozzi (2003), herhangi bir durum, konu, karar, problem veya olaylarla ilgili çok dikkatli ve mantıklı bir şekilde düşünme (Özensoy, 2011, s. 13)

Royalty (1995), düşünceleri ve başkalarının fikirlerini daha iyi anlayabilmek ve düşünceleri açıklayabilme becerilerinin geliştirilmesi için gerçekleştirilen etkin, örgütlü ve işlevsel bir bilişsel süreç,

Rudd (2007), amaca yönelik düşünmenin essiz bir yolu; sistematik düşünen ve bunu alışkanlık hâline getiren, entelektüel alçak gönüllüğe, empatiye, açık fikirliliğe ve cesarete sahip bir bireyin, entelektüel bütünlük içerisinde gerçekleri incelemesi (Yılmaz Özelçi, 2012, s. 17)

Ruggiero (1995, s. 28), problem çözmeye, karar verme bunlardan yola çıkarak anlam oluşturmaya yarayan zihinsel bir etkinlik (Doğan, 2014: 34; Hotaman, 2008, s. 18),

Schreglmann (2011, s. 30), bir bilgi, beceri, tutumu olduğu gibi kabul etmeyerek bir amaç doğrultusunda ilgili olan her türlü verinin toplanması, bu verilerin düzenlenip anlamlandırılması, ayıklanması ve bir ölçüte dayandırılarak değerlendirilmesi süreci,

Seferoğlu ve Akbıyık (2006), öğretim sürecinde kullanılacak seçeneklerden biri değil, eğitimin ayrılmaz bir parçası, eğitimli olmanın gerekli bir koşulu,

Semerci (2007), görülen, okunan, elde edilen bilgiyi olduğu gibi kabul etme yerine, bunları sürekli inceleyerek, sorgulayarak, ölçütlere göre değerlendirerek açıklama ve yargıya varma,

Siegel (1988), nedenlere dayanarak onaylama (Şahin, 2009, s. 28; Yılmaz Özelçi, 2012, s. 16),

Slattery (1990), soru sormayı, problemleri tanımayı, kanıtları araştırmayı, varsayım ve ön kabulleri analiz etmeyi, duygusal akıl yürütmelerden ve genellemelerden kaçınmayı, diğer yorumları dikkate almayı ve belirsizliğe karşı tolerans göstermeyi içeren bir beceri (Kaya, 2010, s. 34),

Sternberg (1999, s. 46), insanların problemleri çözmeye kullandıkları zihinsel süreçler, stratejiler ve de sunumlar (İşlekeller, 2008, s. 47; Cihaner, 2007, s. 10)

Sünbül (2011), bir görüş, yorum, inanç ve kuramın analizini yaparken bireyin; bağımsız ve tarafsız düşünmeyi esas alıp bilgi kaynaklarının güvenilirliğini göz önünde bulundurarak disiplinler arası ilişki kurma, sayıtları inceleme ve değerlendirme duygu ve düşünce arasındaki ilişkiyi anlama, genellemeleri arılaştırma ve anlamını bozmaktan kaçınarak bir genellemenin ileriki doğurgularını göz önünde bulundurma, benzer durumları karşılaştırma, çelişkileri fark etme, sonuçları keşfetme, akılcı çıkarım, kestirim ya da yorumlar yapabilme,

Şahinel (2001), sorgulama ve usa vurmanın dirik bir süreci bilginin edilgen birikimine karşın etkin bir biçimde bilgiyi irdeleme ve tanımları, eylemleri ve inançları sorgulama ve yapılabilmiş olan ile yapılabilecek olanı düşünme,

Şentürk (2009, s. 19), karşılaşılan bilgiler hakkında mutlak bir sonuca varmak yerine, alternatif sonuçların da olabileceğini göz önünde bulundurma,

Taşçı (2005), temelinde kendi düşüncelerimizi gözlemleyebilme ve anlamlandırabilme yeteneği olan; karşılaşılan zorluklarda kullanılan araştırma, sezgi, mantık ve deneyime dayanan evrensel değerleri olan bir süreç,

Üstündağ (2002, s. 79), düşünsel açıdan kuşku duymayı ve bu doğrultuda bilgi toplamaı içeren bir süreç,

Vander Stoep & Pintrich'in (2003), alınan bilginin esnek ve anlamlı bir şekilde problem ve konuların anlaşılmasıyla, delillerin değerlendirilmesiyle, değişik açılardan bakarak ve bir duruş sergileyerek kullanılması (Kaya, 2010, s. 34),

Vural (2004), bulunan ya da söylenen bilgiler hakkında mutlak bir sonuca varmak yerine, alternatif açıklamalar, açıklamalar olabileceğini de göz önünde bulundurma; farklı ilişkiler kurabilme, farklılıkları, karşıtlıkları bir araya getirme,

Walsh ve Paul (1988), her bireyde olan ve geliştirilebilen bir beceri (Gülveren, 2007, s. 19)

Walters (1986), okuma, yazma ve tartışmada ortaya çıkan tereddütleri belirleme, açıklama, değerlendirme ve yanıtlamada öğrencilere yardımcı olan problem çözme yöntemi (Şahinel, 2001, s. 4-5; Evren, 2012, s. 29; Çığrı Yıldırım, 2005, s. 8)

Watson ve Glaser (1964), bilgi, beceri ve davranışlardan oluşan karma bir düşünce süreci (Schreglmann, 2011, s. 30; Şahin, 2009: 30; Deniz, 2009, s. 6; Karabacak, 2011, s. 8)

Yağcı (2008), bir problem durumunun deneyimlerimizden, ilgilerimizden, becerilerimizden yola çıkarak akıl yürütmeye dayalı farklı çözüm yollarını değerlendirip sonuca varma.

Bu tanımların anahtar ifadeleri belirlenerek eleştirel düşünmenin belli birtakım özellikleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Eleştirel düşünme tanımlarında geçen anahtar ifadeler:

Zihinsel süreç, kanıt, soru, öngörü, deneyim, çıkarım, delil, üst biliş, karar mekanizması, analiz, mantık, özdenetim, empati, nesnel, bağımsız, şüpheli, özgüven, geçerlik, amaçlılık, bağlama duyarlılık, nedensellik, esneklik; seçme, yorumlama, değerlendirme ve kavramsal, metotsal, ölçütsel bilgiyi elde etme, değerlendirme ve kullanma; bilgi edinme, görüşleri yargılama, kavramsal ilişkileri yapılandırma, yaşantı kaynaklı düşünme, düşünce üretme, düşünceyi örgütleme, güçlü bir kaynak, düşünme süreçlerinin farkında olma, ölçütlere dayandırma, düşünerek karar verme, öze inme, irdeleme, gözlem, tartışma, açıklama, soru sorabilme, belirsizliğe karşı toleranslı olma, yaratıcı düşünme, analitik düşünememe, problem çözme, açıklık-seçiklik, tutarlılık, mantıklılık, şüphelilik ve doğru akıl yürütme, çıkarım yapma, karşılaştırma, alternatifler üretme, farklı yönler bulma; (fikir, varsayım, yargı, bilgi, sonuçları) değerlendirme, test etme, sınama; (birinci/ ikinci kaynakları, fikirleri, iddiaları) ayırt etme.

Bu anahtar ifadeleri şu başlıklarda toplamak mümkündür:

Amaçlı ve kasıtlı eylem, bilgi toplama, akıl yürütme, esneklik, çıkarımda bulunma, değerlendirme, uygulama.

Yukarıdaki ana başlıklar (temalar) temel alınarak aşağıdaki bilgilere ulaşılmıştır:

Eleştirel düşünme amaçlı ve kasıtlı bir eylemdir: Eleştirel düşünme süreci içerisinde gerçekleşen bütün eylemler önceden belirlenmiş amaç ve plan doğrultusunda gerçekleşir. Tesadüfe bırakılmış bir durum söz konusu değildir ve her eylemde kasıt vardır. Yani eleştirel düşünürün isteği ve kontrolü altında gerçekleşir.

Bilgi Toplama: Gerçeğe ulaşmak için açıklayıcı sorular sorulur ve bunlara cevap aranır. Sorulara ilişkin cevaplar öncelikle ön bilgilerde aranır, yeterli ve net cevabı olmayan sorular için gözlem yapma, deneyimleme veya araştırma yoluyla bilgi toplama yoluna gidilir.

Akl yürütme: Eleştirel düşünme zihinsel bir süreç olduğuna göre mantık ve akıl yürütmenin de bunun bir parçası olması gerekir. Cevaplar için soruların özüne inilir ve sorular farklı yönlerden, farklı bakış açılarıyla nesnel olarak irdelenir. Çok boyutlu bir bakış açısı geliştirilerek konuyu ilgilendiren alanlar arasında (disiplinler arası) ilişki kurulur. Çok boyutlu bakış açısı yakalamak için yaratıcı düşünme basamaklarından faydalanılabilir.

Yeterli bilgi elde edilene kadar nesnel ve şüpheli bir tavır sergilenir. Bilgi edinme sürecinde ya da düşünce üretilirken mantıklı bir biçimde akıl yürütme yoluna gidilir. Duyguların, ön yargıların süreci etkilemesine müsaade edilmez. Eleştirel düşünür, süreci bağımsız ve tarafsız olarak yürütür.

Elde edilen bilgi ve düşünceler; sınıflama, sıralama, analiz, sentez, ilişki kurma, değerlendirme gibi zihinsel süreçlerden geçirilir. Bilgi ya da düşüncelerin içeriğindeki neden-sonuç ilgileri belirlenir.

Elde edilen bilgiler doğrultusunda üretilen düşüncelerin kendini doğrulayabilmesi ve bağlama duyarlı olması son derece önemlidir. Eleştirel düşünür, üretilen düşünceleri zihinsel süreçlerden geçirerek çıkarımlarda bulunur. Bu çıkarımlarını örgütler, belli ölçütlere göre değerlendirir ve zihinde yapılandırır.

Esneklik: Tek sonuç değil de alternatif sonuçlar olabileceği kabul edilir ve bu alternatifler aranır. Sorularına cevaplar arayan, bilgi toplayan; çıkarımda bulunmaya ya da çözüm önerileri getirmeye çalışan eleştirel düşünür her zaman kesin bir veri elde edemez ya da sonuca varamaz. Bu durumda belirsizliğe karşı toleranslı davranır ve yargısını geciktirebilir.

Çıkarımda Bulunma: Bilgi toplamak eleştirel düşünme için sadece taban oluşturmak demektir. Toplanan verilerden ve ön bilgilerden hareketle yeni düşünceler üretilir. Bilgiyi toplamak ve depolamak bir eleştirel düşünür için sadece işe başlanabileceği anlamını taşır. Elde edilen bilgiler, belirlenen ölçütler doğrultusunda değerlendirildikten sonra bu değerlendirmeler genelleştirilerek formüle dökülmeye çalışılır. Böylece sürekli kullanılacak modeller elde edilmiş olur.

Değerlendirme: Bilgi toplarken birinci ve ikinci kaynakları ayırt edilmeye çalışılır. İddia, kanıt, gizli ya da gizlenmiş anlamlar, yönlendirici/reklam/propaganda ifadeleri, oluşturulmaya çalışılan doğal ya da yapay algı, varsayım, ön yargı, tanım, açıklama, alana dair kavram vb. tespit edilerek belli ölçütlerle değerlendirilir. Bilgiler ve düşüncelerle ilgili geçerli, güvenli, doğru kanıtlara ulaşılmaya çalışılır. Bilgi ve düşünceler test edilir/denenir/ sınanır. Sahip olunan, üretilen düşünceler ve elde edilen bilgilerde otoritenin payı belirlenerek bilgilerinin doğruluk derecesi tespit edilir.

Uygulama: Eleştirel düşünür, araştırmaları sırasında edindiklerini eleştirel düşünme süzgecinden geçirerek zihninde yapılandırır ve günlük hayatta nerelerde, nasıl kullanabileceğine karar verir. İhtiyaç duydukça çıkarımlarından faydalanır. Düşünme sürecinde elde ettiği doğru, güvenilir ve işlevsel bilgileri ve bunlarla ilgili çıkarımlarını paylaşır.

Yalnızca tanımlardan yola çıkılarak elde edilen bu bilgilerin, eleştirel düşünmenin özelliklerini belli ölçüde yansıttığı ancak bütün yönlerini ortaya koymada yeterli olmadığı görülmektedir. Bu sebeple literatürde, eleştirel düşünmeyle ilgili belirlenmiş eğilimler, stratejiler, boyutlar incelenmiş; eleştirel düşünürün sahip olması gereken özelliklere bakılmış ve aşağıdaki başlıklar elde edilmiştir:

1. Eleştirel düşünme eğilimine sahip olma: Bir bireyin eleştirel düşünme becerisi olsa bile eleştirel düşünme eğilimi yoksa herhangi bir uyaran karşısında bu beceriyi kullanmadığı, dolayısıyla işlevsiz kaldığı görülmektedir. Ayrıca eleştirel düşünebilmek için öncelikle bunu istemek ve kullanmaya hevesli olmak gerekmektedir (Demirel, 2007; Glasser, 1941; Akt. Yılmaz Öznelçi, 2012, s. 16; Gündoğdu, 2009; Mason, 2007; Mcpeck,

1981; Akt. Aral, 2005, s. 27; Küçük, 2008; Tishman vd., 1992; Wendy, 1992; Akt. Everen, 2012, s. 38; Ennis, 1962; Akt. Akbıyık, 2002; Tümkeya ve Aybek, 2008).

2. Farkına varma: İnsan farkında olamadığı bir şeyi değerlendiremeyeceği için öncelikle durumu fark etmesi gerekmektedir (Watson ve Glaser, 1964; Akt. Kaloç, 2005; 70; Cottrell, 2005, s. 2).

3. Yeterlilik: Eleştirel düşünme sıg bir düşünme işi değildir. Üst düzey bir düşünme becerisi olduğundan belli açılardan yeterli düzeyde olmayı gerektirir (Ennis, 1986; Fisher, 1990; Akt. Şahinel, 2002, s. 27–28; Oflas, 2009, s. 36; Karadeniz, 2006, s. 24; Argüden, 2005; Akt. Cihaner, 2007, s. 12; Üstündağ, 2002, s. 81; Ferret, 1997; Akt. Schreglmann, 2011, s. 36; İşlekeller, 2008, s 84-90).

- a. Yeterli bilgiye sahip olmak: Eleştirel düşünülecek konu hakkında yeterli bilgiye sahip olmak
- b. Doğru temellere dayandırmak: Değerlendirmelerini mantıksal olarak doğru temellere dayandırmak
- c. Yeterli güven ve cesarete sahip olmak: Bir konu hakkında eleştirel düşünebilmek için öz güven ve cesaret sahibi olmak

4. Açıklama: Eleştirel düşünme düşünülen konu alanıyla ilgili özel kavramları bilme ve bunları açıklayabilmekle dorudan ilgilidir. Yeteri kadar açıklanamayan bir konunun irdelenmesi de sağlıklı olmayacaktır (Büyükkantarcioglu, 2006, s. 123-124; Hotaman, 2008; Facione, 1990; Özden, 1998).

5. Yorumlama: Sahip olunan bilgiler birey tarafından açıklanabilecek düzeyde olsa dahi mekanik bir yapıda olmayı geçemez. Yorumlama bilginin bilişsel olarak bir üst düzeye taşınması anlamına gelmektedir. Bilginin amacı, içeriğinde gizli/ açık verilen mesajlar ve diğer bilgilerle bağlantısı bu başlıkta sayılabilir (Paul ve Elder, 2008; Akt. Yahşi Cevher, 2008: 22; Michaelis, 1988; Akt. Kaya, 2008, s.19–20; Craft, 2003; Akt. Hotaman, 2008: 17; Kazancı, 1989; Akt. Yıldırım, 2010: 25; Şahinel, 2001, 18).

a. Gerçeğe karışan kurguyu ayırt etme: En tehlikeli şey bir kaynaktan yayılan yanlış bilgiler değildir. Asıl tehlike sürekli doğrulara yer veren bir kaynağın, alıcının güvenini kazanmak suretiyle aralara serpiştirdiği yalan ya da kurmaca mesajlardır. Bu tür mesajların fark edilmesi dolayısıyla ortaya çıkarılması son derece zor olduğundan ciddi bir muhakeme ve yorumlama becerisi gerektirir.

b. Reklam, slogan, siyasi propagandayı belirleme: Yine aynı şekilde mesajın içerisine saklanmış reklam, slogan ve siyasi propaganda lafları farkında olarak veya olmayarak bireyin zihninde yer etmekte ve yönlendirici olmaktadır.

6. Düzenleme

Zihin elde ettiği bilgileri şemalar hâlinde düzenleme yoluna gider. Bu bakımdan düzenleme iki açıdan değerlendirilebilir:

6.1. Dışa dönük (verileri) düzenleme/ Analiz/ Çözümleme: Eldeki verilerin sınıflandırılması, düzenlenmesi ve analiz edilerek doğrulanmasını kapsar (Presseisen,1985;

Michaelis, 1988; Akt. Kaya, 2008, s.19–20; Bartlett,1990, Akt: Bölükbaş, 2004, s. 24-25; Ay,2005, s. 22; Brouwer, 1996; Akt. Cihaner, 2007, s. 10; Cevher, 2008; Chance,1986; Akt. Şahinel, 2002, s. 4-5; Jonassen'a, 2000; Akt. Obay, 2009, s. 29; Sünbül, 2011; İşle-
keller, 2008, s. 48).

- a. Verilerden elde ettiği bilgileri sınıflandırma
- b. Ana düşünceyi destekleyen yardımcı düşünceleri sıralama/ tespit etme
- c. Verileri önem derecesine göre sıralama
- d. İddia, varsayım, inanç vb. durumları gruplandırma
- e. Yaptığı sınıflama, sıralama ve derecelendirmelere bakarak faydalanabileceği bilgi-
leri tespit etme
- f. Verilerden ve kanıtlardan kesin emin olmadıklarını ayırma
- g. Kurguyla gerçeği ayırt etme
- h. Kanıtların inandırıcılığını belirleme
- i. Çözüm önerilerinin geçerliliğini belirleme

6.1. Öze dönük (kendi değerlendirmelerini ve zihinsen süreçlerini) düzenleme:

Eleştirel düşünen bireyin kendi değerlendirmelerini, tahminlerini, hatalarını ve zihinsel süreçlerini düzenlemesini içerir (Kutlu, 2001, s. 59; Pintrich, 2000; Gokhale, 1995; Akt. Obay, 2009, s. 59; Descartes, 1986, s. 20-21; Doğanay ve Kara, 1995; Fisher, 2001; Akt. Tosun, 2014, s. 25; Semerci, 2010, s. 4; Küçük, 2008; Özdemir, 2008; Oflas, 2009).

- a. Değerlendirme hatalarını belirleyerek revize etme, değiştirme
- b. Değerlendirme eksikliklerini belirleme ve düzenleme
- c. Sorduğu sorulara yanıt aldıkça yeni sorular belirleme
- d. Tahminlerini düşünme süreci içinde yenileme, geliştirme
- e. Hatalarının genel mantığı nasıl etkilediğini belirleyerek düzeltmeler yapma
- f. Becerilerinin farkında olma ve öğrendikleriyle geliştirmeye çalışma

7. Akıl yürütme: Felsefe ve özellikle de mantığın üstünde çokça durduğu konulardan biridir (Hotaman, 2008, s. 17; Gürkaynak vd., 2003; Oflas, 2009; Halpern, 1996; Akt. Kürüm, 2002, s. 27–28; Ennis, 1986; Fisher, 1990; Akt. Şahinel, 2002, s. 27–28; Kaya, 1997; Michaelis, 1988; Akt. Kaya, 2008, s.19–20; Loughran,1996; Akt. Köksal ve Demirel, 2008, s. 189; Mckee,1988; Akt. Evren, 2012, s. 30; Şahinel, 2002; Kantarcı, 2013; Ülken, 2001; Mayer, 2002; Polya, 2004). Aşağıdaki başlıkları içerir:

- a. Sorgulama
- b. Genel mantığı belirleme- çerçeve çizme
- c. Mantıksal hataların kaynağını belirleme
- d. Mantıksal hataların sonuçlarını ortaya koyma

- e. Mesajın genel mantığından yola çıkarak ilerleyen kısımlar için tahminde bulunma ve bu tahminleri düzenleme/ yenileme
- f. Karşılaştırmalar yapma
- g. Farklı yollar izleyebileceğini kabul edip her bir yol için nasıl bir sonuç çıkacağını kestirmeye çalışma
- h. İlişki kurma
- i. Yaptığı hataları nasıl düzelteceğini belirleme

8. Çıkarım yapma: Eleştirel düşünür, eldeki verileri düzenler, yorumlar, değerlendirir ve bir sonuç çıkarır ya da bir kuram oluşturur. Bu sonuç ya da kuramı deneyerek işlerliğini test eder.

- a. Verilerden yola çıkarak sonuç üretme
- b. Kurduğu hipotezleri deneyip sonuca bağlama

9. Yaratıcı düşünme: Yaratıcı düşünme kendi başına bir üst düzey düşünme becerisidir ancak eleştirel düşünme içerisinde de önemli bir yere sahiptir. Eleştirel düşünür konunun içerdiği çağrışımları fark ederek bunlardan yeni çağrışımlar üretir; problemlerin çözümünde alternatif ve özgün yollar arar.

- a. Çağrışımları fark etme ve yeni çağrışımlar kurabilme
- b. Özgün çözümlerden faydalanma
- c. Özgün çözümler üretebilme

10. Değerlendirme: Değerlendirme eleştirel düşünmenin en önemli basamaklarından. Yalnızca üstünde düşünülen konu ya da durumu değil, mesajın ve mesajı verenin amaçlarından kişinin kendini, düşünme süreçlerini ve hatta değerlendirmelerini değerlendirmesine kadar uzanan bir yelpazeyi barındırır (Bingham, 1983; Akt. Hotaman, 2008, s. 57; Sungur, 1997, s. 212; Karadüz, 2010; Doğan, 2014, s. 31; Akınoğlu, 2001; Ay, 2005, s. 22; Cevher, 2008; Demirel, 2007; Fosnat, 1996; Akt. Üstünlüoğlu, 2006, s. 19; Johnson, 2000, s. 26; Akt. Şentürk, 2009, s. 19; Levy, 1997; Akt. Şahin, 2009, s. 29; Lipman, 1988; Akt. Şahinel, 2002, s. 4-5; Maiorana, 1992; Akt. Gülveren, 2007, s. 20; Mayer ve Goodchild, 1990; Akt. Hezen, 2009, s. 64; Pascarella ve Terenzini, 1991; Akt. Yurtsever, 2011, s. 86; Lewis ve Smith, 1993; Akt. Gülveren, 2007; Brookfield, 1995; Akt. Doğan, 2014, s. 33; Watson ve Glaser, 1964; Akt. Kaloç, 2005; 70; Paul ve Elder, 2008; Akt. Yahşi Cevher, 2008, s. 22; Özden, 1998, s. 107; Cottrell, 2005, s. 2). Bu bakımdan iki başlıkta incelenebilir:

10.1. Dışa dönük değerlendirme

- a. Alıcı olarak kendine iletilen verileri tek tek değerlendirme: Her bir veri şu açılardan değerlendirilir:

Tutarlılık-Açıklık-Mantıklılık-Ahlak-Amaç-Neden-Niyet

b. Alıcı olarak kendine iletilen verileri bütün olarak değerlendirme: Veriler şu açılardan değerlendirilir:

Genel mantık-Tutarlılık-Amaç

c. Alıcı olarak vericiyi değerlendirme: Bilgiyi aktaran kişi şu açılardan değerlendirilir:

Tutarlılık-Amaç-Niyet

d. Değerlendirme kriterleri belirleme

e. Yapılan değerlendirmeleri değerlendirme: Yapılan değerlendirmeler şu açılardan değerlendirilir:

Geçerlilik-Güvenirlik-Doğruluk

f. Verilerin kaynaklarını değerlendirme: Her veri bir kaynağa dayanır. Bu kaynaklar aşağıdaki açılardan değerlendirilir:

Güvenirlik-Güncellik-1. / 2.El olma-Özgünlük

g. İddiaların kanıtlarını değerlendirme

h. Çıkarımları değerlendirme

i. Çözüm önerilerini değerlendirme

10.2. Öze dönük değerlendirme: Eleştirel düşünür kendi, düşünme süreci ve değerlendirmeleri ile ilgili değerlendirmelerde bulunur.

a. Tarafsızlığını değerlendirme

b. Ön yargılarının değerlendirmede etkisini kontrol etme

c. Değerlendirme kriterlerinin doğruluğunu değerlendirme

d. Mantık hatalarını ve bu hataların düşünme süreçlerine etkisini belirleme

e. Yeterli bilgi-birikiminin olmadığı durumları belirleme

f. Empati kurabilme düzeyini değerlendirme

g. Amaçlılığını ve amaca ulaşabilme durumunu değerlendirme

11. Uygulama: Eleştirel düşünme, elde edilenlerin uygulandığı ve hayata aktarıldığı bir süreçtir (Doğanay ve Kara,1995; Güneş, 2007; Güneş, 2012: 136-137; Gökdoğan, 2003, s. 36; Posaimenter ve Krulik,1998; Akt. Azak, 2015, s. 11; Semerci, 2010, s. 4; Özden, 1998; Özden, 2005; Dam, Volman, 2004; akt, Koray, 2006; Norris,1985; Akt. Aral, 2005, s. 28; Wright,2002, Akt. Köksal, 2005, s. 17; Komşu, 2011; Cottrell, 2005, s. 2; Sormunen ve Chalupa. 1994; Akt. Gülveren, 2007, s. 24).

a. Öğrendikleriyle zihinsel faaliyetlerini düzenleme

b. Öğrendiklerini yaşama aktarma

c. Öğrendiklerini yaşama aktarma durumunu kontrol etme

12. İletişim kurabilme (paylaşma): Eleştirel düşünme pasif değil aktif bir düşünme biçimidir (Beyer, 1991, s. 124; Akt. Seferoğlu ve Akbıyık, 2006; Paul ve Elder, 2008; Akt. Yahşi Cevher, 2008, s. 22).

- a. Düşünce, yazı ve sözlerini paylaşma
- b. Sözlü ve yazılı paylaşımlarında bağlamı dikkate alma
- c. Dönüt alma ve dönütlerden kendini geliştirmek için faydalanma

13. Eleştirel düşünmeyi alışkanlık hâline getirme: Eleştirel düşünür bu eylemini alışkanlık hâline getirmeli ve bunu gereken her durumda kullanabilmelidir (MEB, 2006; Cüceloğlu, 1993; Akt. Kasımoğlu, 2013, s. 4; Rudd, 2007; Akt. Yılmaz Özelçi, 2012, s. 17; Sumner, 1906; Akt. Gülveren, 2007; Arı, 2007; Kutlu, 2001, s. 59; Beyler, 1991; Akt. Schreglmann, 2011, s. 45; Ferret, 1997; Akt. Schreglmann, 2011, s. 36).

- a. Anlamak için eleştirel düşünme süreçlerini kullanma
- b. Anlatmak için eleştirel düşünme süreçlerini kullanma
- c. Plan ve uygulamalarda eleştirel düşünme süreçlerini kullanma

SONUÇ VE TARTIŞMA

Eleştirel düşünme, düşünmeyi temel alan ancak basit ve sıradan bir düşünme faaliyetinin üstünde bir beceridir (Kiremitçi, 2012). Üst düzey düşünme becerisi olması ve çok yönlülüğü ona karmaşık bir mahiyet kazandırmış, bu durum da araştırmacıların konuya yaklaşımları bakımından farklı tanımlar yapmalarına neden olmuştur. Araştırmacıların yalnız tanımları değil; bileşenleri, stratejileri, öğretimi ile ilgili yöntemleri ve eleştirel düşünürden beklentileri de -temel olarak sorgulayıcılıktan yola çıkmalarına rağmen- farklılık göstermektedir. Ancak bu farklılıklar bir çelişki oluşturmamakta, aksine birbirini tamamlayıcı bir özellik arz etmektedir. Nitekim incelenen 86 tanımda; *amaçlı ve kasıtlı eylem olma, bilgi toplama, akıl yürütme, esneklik, çıkarımda bulunma, değerlendirme, uygulama* başlıkları birbirini tamamlayıcı mahiyette ve pek çok noktada kesişen özellikler olarak karşımıza çıkmıştır. Geniş çerçevede elde edilen verilerin içerik analizi sonuçlarına bakıldığında da bu açıkça görülebilmektedir. Eğilimden başlayan, zihinsel süreçler, düzenleme ve değerlendirmelerle devam eden, paylaşma ve yaşama aktarmayla son bulan ve bu süreçleri alışkanlık hâline getiren bir üst düzey düşünme eyleminin portresi çizilmiştir.

Eleştirel düşünme eğilimine sahip olmanın ön şart olduğu söylenebilir. Çünkü bir şeyi yapma eğilimi ve hevesi taşımayan insanın o alanla ilgili becerisi de bilgisi de genelde atıl kalmaktadır (Tishman vd., 1992; Wendy, 1992; Akt. Evren, 2012, s. 38; Yahşi Cevher, 2008; Ennis, 1962; Akt. Yıldırım, 2010; Akbıyık ve Seferoğlu, 2006; Dutoğlu ve Tuncel, 2008; McGrath, 2003; Akt. Schreglmann, 2011, s. 47).

İletişim açısından değerlendirildiğinde eleştirel düşünmenin hem bir kaynak hem bir alıcı olarak kendini, mesajı vereni ve mesajın kendisini sürekli olarak sorgulamayı içerdiği görülmektedir (Stupnisky vd., 2008; Gilstrap ve Dupree, 2008). Ayrıca iletişimin bağlamı ve hedef kitlenin özellikleri de dikkate alınmaktadır. Sürecin sonunda iletişimin unsurlarının tek tek ve bütün olarak değerlendirilmesi ise parça ile bütünü, bütün ile parçanın etkileşimini ve bunları hem ayrı hem bütün olarak görmenin kazandıracığı bakış açısının avantajlarını ortaya koymaktadır.

Değerlendirmenin önemli olduğu bir süreç olan eleştirel düşünmede, değerlendirmenin kendisi de değerlendirilmektedir. Değerlendirme ölçütleri belirlenerek bu ölçütler, barındırdıkları hatalar ve bu hataların değerlendirme sonuçlarına etkisi tespit edilmek suretiyle doğru ve güvenilir sonuçlara ulaşılması hedeflenmektedir. Değerlendirme sürecinde değerlendirmeyi yapan kişinin konu ile ilgili bilgi, birikim ve hatta ön yargılarının değerlendirmede ne derece etkili olduğu öz eleştirel mahiyette dikkate alınarak değerlendirilenin kendinden kaynaklanan kusurların da ortaya çıkarılmasına çalışılır (Watson ve Glasser, 1964; Lipman, 1988; Kazancı, 1989; Paul, Binker, Jensen ve Krelau, 1990; Ennis, 1991; Halpern, 1989; Paul ve Elder, 2008; Facione, 1990; Özden, 1998; Kökdemir, 2003; Glasser, 1941; Akt. Özensoy, 2011, s. 97).

Eleştirel düşünmede ortaya atılan kanıtlara, kanıtların dayandığı kaynaklara da şüpheyle yaklaşılır ve bunların güvenilirlikleri, güncellikleri ve konuyla doğrudan ilişkileri sorgulanarak uygun olanlar ve olmayanlar ayrılır. Böylece bilginin ve dayandığı kanıtların doğruluğu teyit edilmeye çalışılır (Bacanlı, 2012; Bloom, 1956; Akt. Özden, 2005; Öncül, 2000; Seferoğlu ve Akbıyık, 2006; Şahinel, 2001).

Eleştirel düşünmenin problem çözme, yansıtmacı ve yaratıcı düşünme gibi üst düzey düşünme becerileri ile de ilgili olduğu görülmektedir (Çıtak ve Uysal, 2012). Bir problemin çözümü için izlediği yol bakımından problem çözmeyle, problemle ilgili alternatif çözümler araması ve özgün yollar denemesi bakımından yaratıcı düşünmeyle kesişir. Bazı araştırmacılar eleştirel düşünmenin yansıtmacı düşünmeyi, bazıları ise yansıtmacı düşünmenin eleştirel düşünmeyi içerdiğini iddia etmektedir. Bu konuyla ilgili tartışma araştırmanın konusunu aşacağından yalnızca problem çözme ve sorgulama açısından kesiştikleri söylenebilir (Kaya, 2010; Kökdemir, 2000; Kökdemir, 2003; Öztürk, 2013; Turan, 2010).

Eleştirel düşünme aktif ve iletişime açık olduğu kadar uygulamanın da ön planda olduğu bir süreçtir. Uygulanmayan, yaşama aktarılamayan bir eleştirel düşünme sürecinin başarısından söz etmek yerinde olmayacaktır (Güneş, 2007; Özden, 1998; Bloom, 1956; akt. Özden, 2005; Wright, 2002; Akt. Dinçer Göbel, 2013; Halpern, 1996; Akt. Kürüm, 2002, s. 27–28).

Eleştirel düşünme birkaç kez uygulanıp bir kenara bırakılacak bir beceri değildir. Eleştirel düşünen bireyin bunu bir alışkanlık hâline getirmesi ve yaşamın her anında otomatik ama bilinçli bir biçimde uygulaması gerekir (Köksal, 2005).

Tüm bunlara dikkat edildiğinde eleştirel düşünmenin çok boyutlu bir yapısının olduğu söylenebilir. Her bir boyut birbirini tamamlayan ancak sıralı olmaktan ziyade ileri-geri geçişlerin yapılabildiği bir esnekliktedir. Örneğin, *değerlendirme*yle ilgili bir hatanın varlığı *fark etme* ile ortaya çıkarılmakta, bu hatanın özelliklerinin belirlenmesi için *akıl yürütmeden* faydalanılmakta, değerlendirmeyi nasıl etkilediği konusunda *çıkarım* yapılmaktadır. Hatanın düzeltilip bilgilerin yenilenmesi ise *düzenleme* ile ilgilidir.

Literatürde eleştirel düşünme kavramını açıklamaya çalışan çalışmalar oldukça sınırlıdır. Çıtak ve Uysal'ın (2012) hemşirelik alanında gerçekleştirdiği bir eleştirel düşünme

kavram analizinden söz edilebilir ancak. Bu çalışmanın verileri de yukarıdaki bulgularla paralellik göstermektedir ancak makalenin bulgularında ortaya koyduğu çerçeve bu genişlikte değildir.

Yapılan kavram analizi sonucunda eleştirel düşünme ile ilgili önemli özellikleri içeren kuramsal bir çerçeve oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu çerçevenin daha sonraki program geliştirme, ölçek geliştirme vb. çalışmalarda faydalı; alanda çalışmak isteyen araştırmacılar için yol gösterici olabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akbıyık, C. ve Seferoğlu, S. S. (2006). Eleştirel düşünme eğilimleri ve akademik başarı. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 3(32), s. 90-99.
- Akinoğlu, O. (2001). *Eleştirel düşünme becerilerini temel alan fen bilgisi öğretiminin öğrenme ürünlerine etkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Aral, H. (2005). *Devlet ve özel ortaöğretim okullarında öğretim gören öğrencilerin eleştirel düşünme becerileri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı, Elazığ.
- Askar, P., Paykoç, F., Korkut, F., Oklun, S., Yaygın, B. ve Çakıroğlu, J. (2005). *Yeni öğretim programlarını inceleme ve değerlendirme raporu*. Ankara: Eğitim Reformu Girişimi.
- Aslan, H. (2012). *Gelecekçi sanat eğitimi modellerine temel oluşturması bakımından görsel okuryazarlık ve eleştirel pedagoji ilişkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Samsun
- Aytunga, O. (2004). Bilgi çağında yükseköğretim programları, http://dhgm.meb.gov.tr/yayimler/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/164/oguz.htm
- Bacanlı, H. (2012). Dört katlı düşünme modeli. *Bilim ve Akıl Aydınlığında Eğitim*, S. 146, 29-37.
- Balcı, A. (2005). *Sosyal bilimlerde araştırma*. Ankara: Pegem A.
- Bölükbaş, F. (2004). *Yansıtıcı öğretim ile yabancı dil olarak Türkçe öğretimi*. Dünyada Türkçe Öğretimi 6 Sempozyumu. Ankara
- Büyükkantarıcıoğlu, N. (2006). *Bilgi toplumu oluşturma bağlamında Türk edebiyatı dersi üzerine düşünceler*. <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/169/nalan.pdf>
- Cihaner, C. (2007). *Eleştirel düşünme kazandırma yönüyle Bilgin Adalı'nın çocuk kitapları*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.
- Cottrell, S. (2005). *Critical thinking skills: Developing effective analysis and argument*. Palgrave
- Cüceloğlu, D. (1993). *İyi düşün doğru karar ver*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.

- Çığrı Yıldırım, A. (2005). *Türkçe ve Türk dili ve edebiyatı öğretmenlerinin eleştirel düşünme becerilerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak
- Çıkrıkçı, N. (1996). *Eleştirel düşünme: bir ölçme aracı bir araştırma*. III. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi. Çukurova Üniversitesi, Adana, 208-216.
- Çubukçu, Z. (2007). Critical thinking dispositions of the Turkish teacher candidates. *The Turkish Online Journal of Educational Technology*. October 2006 5 (4) s.22-35.
- Demirel, Ö. (2007). *Eğitimde program geliştirme*. Pegem A, Ankara
- Deniz, E. (2009). *Öğretmen adaylarının eleştirel düşünme beceri düzeyleri üzerine bir inceleme*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Descartes, R. (1986). *Aklını iyi kullanmak ve ilimlerde hakikati aramak için metod üzerine konuşma* (Çev. M. Karasan). Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.
- Dewey, J.(2007). *Deneyim ve eğitim*. Çev. Sinan Akıllı. (1. Basım). Ankara: ODTÜ Yayıncılık
- Diñer Göbel, Ş. (2013). *Sınıf öğretmenlerinin eleştirel düşünme becerisi öğretimi yeterlilikleri ve uygulamaları*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya
- Doğan, H. (2014). *İlkokul programında yer alan ortak temel becerilerin öğrenci çalışma kitaplarında bulunan etkinliklerde yer alma düzeyleri*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul
- Dutoğlu, G., Tuncel, M. (2008). Aday öğretmenlerin eleştirel düşünme eğilimleri ile duygusal zekâ düzeyleri arasındaki ilişki. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 8(1).
- Ergüven, S. (2011). *Öğretmenlerin yansıtıcı düşünme becerilerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Evren, B. (2012). *Fen ve teknoloji öğretiminde sorgulayıcı öğrenme yaklaşımının öğrencilerin sahip oldukları eleştirel düşünme eğilim düzeylerine ve fen ve teknoloji dersine yönelik tutumlarına etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Adnan Menderes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Aydın
- Facione, P. A. (1990). Critical thinking: a statement of expert consensus for purposes of educational assessment and instruction – executive summary - *The Delphi Report*. Millbrae, CA: The California Academic Pres. ERIC Document Reproduction Service No. ED 315 423. <http://ericir.syr.edu>.
- Gilstrap D. L., Dupree, J. (2008). A regression model of predictor variables on critical reflection in the classroom: integration of the critical incident questionnaire and

- the framework for reflective thinking. *The Journal of Academic Librarianship* Volume 34, Issue 6, November 2008, Pages 469-481.
- Gülveren, H. (2007). *Eğitim fakültesi öğrencilerinin eleştirel düşünme becerileri ve bu becerileri etkileyen düşünme faktörleri*. Yayınlanmamış doktora tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Gündoğdu, H. (2009). Eleştirel düşünme ve eleştirel düşünme öğretimine dair bazı yanılgılar. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 57-74
- Güneş, F. (2007). *Türkçe öğretimi ve zihinsel yapılandırma*. Ankara: Nobel Yayınları
- Gürkaynak, İ., Üstel, F., ve Gülgöz, S. (2008). *Eleştirel Düşünme*, İstanbul: Eğitim Reformu Girişimi.
- Hayran, İ. (2002). *İlköğretim öğretmenlerinin düşünme beceri ve işlemlerine ilişkin görüşleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Bilkent Üniversitesi/Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Hotaman, D. (2008). *Yeni ilköğretim programının kazandırmayı öngördüğü temel becerilerin öğretmen, veli ve öğrenci alguları doğrultusunda değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- <http://dergipark.ulakbim.gov.tr> erişim tarihi: 14.02.2016
- <http://eric.ed.gov> erişim tarihi: 10.02.2016
- <http://ulakbim.tubitak.gov.tr> erişim tarihi: 14.02.2016
- <http://uvt.ulakbim.gov.tr/uvt> erişim tarihi: 14.03.2016
- <http://www.asosindex.com> erişim tarihi: 12.02.2016
- <http://www.tdk.gov.tr>, erişim tarihi: 05.03.2016
- <http://www.toplukatalog.gov.tr> erişim tarihi: 14.03.2016
- İşlekeller, A. (2008). *Eleştirel düşünme becerilerini temel alan Türkçe öğretiminin üstün ve normal zihin düzeyindeki öğrencilerin erişimi, eleştirel düşünme düzeylerine ve tutumlarına etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- Kaptan F. ve Korkmaz H. (2001). Fen eğitiminde probleme dayalı öğrenme yaklaşımı. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Number. 20., p.191-192
- Karabacak, H. (2011). *İlköğretim öğrencilerinin eleştirel düşünme becerileri ve beşinci sınıf öğrencilerinin eleştirel düşünme düzeyi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum
- Karadüz, A. (2010). Dil becerileri ve eleştirel düşünme. *Turkish studies international periodical for the languages, literature and history of Turkish or Turkic*, Volume 5/3 Summer 2010, 1566-1593

- Kasımoğlu, T. (2013). *Öğretmen adaylarında eleştirel düşünme, mantıksal düşünme ve problem çözme becerilerinin çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kaya, H., İ. (2010). *Öğretmen eğitiminde yapılandırmacı öğrenmeye dayalı uygulamaların öğretmen adaylarının problem çözme, eleştirel düşünme ve yaratıcı düşünme eğilimlerine etkileri*. Yayınlanmamış doktora tezi. Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Kayabaşı, Y. (1995). Kritik düşünme-I. Çağdaş Eğitim Dergisi. 208, 43-45.
- Kazancı, O. (1989). *Öğretimde eleştirel düşünme ve öğretimi*. Ankara: Kazancı Hukuk Yayınları
- Kıbrıs, İ. (2006). *Çocuk edebiyatı*. TekAğaç Eylül Yayıncılık.
- Kiremitçi, O. (2012). *Problem Çözme Yöntemiyle Düzenlenmiş Beden Eğitimi Derslerinin Problem Çözme Becerilerine Etkisi Ve Üstbilişsel Farkındalık Düzeyleriyle İlişkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi. Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir
- Korkmaz, Ö. (2009). Eğitim fakültelerinin öğrencilerin eleştirel düşünme eğilim ve düzeylerine etkisi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(4), 879-902.
- Kökdemir, D. (2000), *Denizyıldızlarını kurtarmaya çalışanların öyküsü: Eleştirel ve yaratıcı düşünme*. XI. Ulusal Psikoloji Kongresi, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Kökdemir, D. (2003). Eleştirel düşünme ve bilim eğitimi. *PİVOLKA*, 2(4), 3-5.
- Kökdemir, D. (2003). Eleştirel düşünme ve bilim eğitimi. *PİVOLKA*, 2(4), 3-5.
- Köksal, H. (2005). *Tarih öğretiminde eleştirel düşünme becerilerinin geliştirilmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kurbanoğlu, S. (2010). Bilgi Okuryazarlığı: Kavramsal Bir Analiz, *Türk Kütüphaneciliği* 24, 4 (2010), 723-747
- Kurbanoğlu, S. (2010). Bilgi okuryazarlığı: Kavramsal bir analiz. *Türk Kütüphaneciliği*, 24(4), 723-747.
- Küçüktepe, C. (2003). *Pedagojik konstruktivist yaklaşıma göre düzenlenmiş etkinliklerin öğrenci başarısına, kalıcılığa ve kritik düşünme becerisine etkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kürüm, D. (2002). *Öğretmen adaylarının eleştirel düşünme gücü*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- McKendree, J., Small, C., Stenning, H. (2002), The role of representation in teaching and learning critical thinking, *Educational Review*, Vol 54, No 1.

- Munzur, F. (1999). *Türk dili ve edebiyatı ders kitaplarında eleştirel düşünme eğitimi üzerine bir değerlendirme (edebiyat 1 ve 2 örnekleri)*. Yayınlanmamış doktora tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Oflas, E. (2009). *İlköğretim öğrencilerinde eleştirel düşünme becerisi düzeyinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van
- Orhan, S. (2010). *Altı şapkalı düşünme tekniğinin ilköğretim sekizinci sınıf öğrencilerinin konuşma becerilerini geliştirmesine etkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi. Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum
- Öncül, R. (2000). *Eğitim ve eğitim bilimleri sözlüğü*. İstanbul: MEB. Yayınları
- Özatalay, H. (2007). *İlköğretim 1. kademe Türkçe öğretim programında öğrencilere kazandırılması hedeflenen temel becerilerin ders kitaplarında kullanılmasına ilişkin durum çalışması*. Yayınlanmamış doktora tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul
- Özden, Y. (1998). *Eğitimde dönüşüm*. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Özden, Y. (2005). *Öğrenme ve Öğretme*. Ankara: PegemA Yayıncılık
- Özensoy, A., U. (2011). *Eleştirel okumaya göre düzenlenmiş sosyal bilgiler dersinin eleştirel düşünme becerisine etkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara
- Özensoy, A., U. (2011). *Eleştirel okumaya göre düzenlenmiş sosyal bilgiler dersinin eleştirel düşünme becerisine etkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara
- Öztürk, Ç. (2013). *İlköğretim sekizinci sınıf öğrencilerinin bilimsel süreç, eleştirel düşünme ve yaratıcı düşünme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Fen Bilgisi Öğretmenliği Bilim Dalı
- Royalty, J. (1995). The generalizability of critical thinking: paranormal beliefs versus statistical reasoning. *The Journal of Genetic Psychology*. 156, 477-488.
- Schreglmann, S. (2011). *Konu temelli eleştirel düşünme öğretiminin öğretmen adaylarının akademik başarı, eleştirel düşünme eğilimine ve düzeyine olan etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Semerci, Ç. (2007). Developing A Reflective Thinking Tendency Scale For Teachers And Student Teachers. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 7(3), 1369-1376.
- Spitzer, K. L., Eisenberg, M. B. ve Lowe, C. A. (1998). *Information literacy: essential skills for the information age*. Syracuse: ERIC Clearinghouse.
- Spitzer, K. L., Eisenberg, M. B. ve Lowe, C. A. (1998). *Information literacy: essential skills for the information age*. Syracuse: ERIC Clearinghouse.

- Stupnisky, R. H. , Renaud, R. D., Daniels L. M.,Haynes T. L. ve Perry R. P. (2008).The interrelation of first-year college students' critical thinking disposition, perceived academic control, and academic achievement. *Research High Education*, 49, 513– 530.
- Sünbül, A. M. (2011). *Öğretim ilke ve yöntemleri* (5. Baskı). Konya: Çizgi Kitabevi
- Şahin, F. (2009). Yönetmel Güçlülük: *Etkili yönetim ve liderlik bileşeni olarak kavram-sallaştırılması ve ölçülebilmesine ilişkin bir araştırma*. Yayınlanmamış doktora tezi. Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde
- Şahinel, S. (2001). *Eleştirel düşünme becerileri ile tümleşik dil becerilerinin geliştirilmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Şentürk, M. (2009). *İlköğretim programının eleştirel düşünmeyi geliştirmesine ilişkin öğretmen görüşlerinin belirlenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı
- Taşcı, S. (2005) Hemşirelikte Problem Çözme Süreci. *Erciyes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*. (14): 73-78.
- Tosun, M., F. (2014). *Ortaokullarda eleştirel okuma eğitiminin Türkçe öğretmenlerinin görüşlerine göre incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Kütahya
- Turan, H. (2010). *Sınıf öğretmenlerinin yapılandırmacı özellikleri ile yaratıcı düşünme, problem çözme becerileri ve eleştirel düşünme eğilimler arasındaki açıklayıcı ilişkiler örüntüsü*. Yayınlanmamış doktora tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- Ülken, H. Z. (2001), *Eğitim felsefesi*. İstanbul: Ülken Yayınları.
- Ünalın, Ş. (2006), *Türkçe öğretimi*. 3.Baskı. Ankara, Nobel Yayınları.
- Üstünlüoğlu, E. (2006). Üst düzey düşünme becerilerini geliştirmede bilişsel soruların rolü. *Çağdaş Eğitim*, 31(331)17-24.
- Yağcı R. (2008), *Sosyal bilgiler öğretiminde eleştirel düşünme: ilköğretim 5. sınıf sosyal bilgiler öğretiminde, öğretmenlerin eleştirel düşünme becerilerini geliştirmek için uyguladıkları etkinliklerin değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Yahşi Cevher, Ö. (2008). *Türkçe programının ilköğretim 6. sınıf düzeyinde eleştirel düşünme becerisine etkililiği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya
- Yıldırım, B. (2010). Beceri temelli eleştirel düşünme öğretiminin öğrenci hemşirelerde eleştirel düşünme gelişimine etkisi halk sağlığı hemşireliği programı. Yayınlanmamış doktora tezi. Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir

- Yılmaz Özelçi, S. (2012). *Eleştirel düşünme tutumunu etkileyen faktörler: Sınıf öğretmeni adayları üzerine bir çalışma*. Yayınlanmamış doktora tezi. Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın
- Yurtsever, B. (2011). *Mimarlık eğitiminde eleştirel düşünme becerisinin rolü: Birinci yıl tasarım eğitimi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul